

plages af kolik og nyresmerter og ikke kan sove; olien drikkes i dild- eller kommenvand mod hikke. Destilleret vand af planten indtages som sveddrivende drik for kolden (malaria). Man plejer at hænge hele urten i sengen mod søvnløshed, eller sengerummet fyldes med dampe af dekokt, »så den syge kan få en sød søvn i stedet for den lange og møjsommelige vågen«. Svagsynede og impotente personer må endelig holde sig fra dild, som svækker øjnene og gør »uduelig og ulystig til naturens spil og leg«. Brændt dild strøs på bylder og sår på penis. Figenbylder læges af knuste dild- og nældefrø.

Blomsterskærmene hængt ved sengen virker søvndyssende (6). Et afkog eller planten spist som salat er krampestillende, dild virker urindrivende (7). Mod kolik, tarmluft bruges dild som omslag (8), gnides navlen med dildolie (9); olien anbefales mod hikke (10). Øl- eller vinaf- kog af frøene drikkes for mavesmerter (11). Dildfrø indgik i middel mod blæresten (o. 1720; 12).

Forgiftet sted (betændelse) bades med te af dild, kamilleblomster, salvie og malurt (13). Smerten- de arme og ben gnides med dildolie (12). Øre- smerter stilles af plantens saft blandet med olie og inddryppet (14). Pestbylder gnides med dild (1807; 15). Dildolie indgår i salve på hugsår (16).

Frøene er anført i farmakopeen 1772.

Bestanddel af forebyggende middel mod kvæg- pest (17) og råd for kvægets indvoldsorm (Sles- vig-Holsten; 18), frø og blade øger koens lak- tation (1800-t; 19). Kalve med trommesyge ind- gives dildte (Slesvig o. 1900; 20).

Frøene indgår i råd for hestens indvortes syg- domme og omslag på dens betændte sår, bylder etc. (21).

Ved udbindingen, Valborg aften 30/4 eller St. Hans dag 24/6 skal kvæget have dild, hvidløg m.m., som værner det mod trolddom, ophæver mangler ved mælken eller smørkærningen (22); planten kan også anbringes på bryggekarret, øllet bliver da ikke forhekset (23). Bestanddel af universalmiddel for kvægets sygdomme og for- hekselse (24). Julenat får kørerne en skive brød med dild og honning som værn mod hekseri (Danmark? 25).

LITTERATUR: (1) 343 61f,148f jf. 251; (2) 15 5, 15,29,38f,40,98; (3) 348b 27,55; (4) 841 1577,126b; (5) 159 1922,162; (6) 186 37; (7) 398 1806,285; 718 1837,170; (8) 273 175; (9) 718 1837,170; 32 1856,

43; (10) 739 2,1800,350; (11) 488o 118; 488 9,1888, 384; 1008 4,1916,524; (12) 488o 189,247; (13) 488o 132; (14) 488o 219; 217 1807,8; (15) 217 32; (16) 488o 274; (17) 83 160; (18) 677 1757,692; (19) 739 2,1800,350; 718 1837,170; 32 1856,43; (20) 634 16683 /27; (21) 83 63,119; (22) 328f 1,35,63; 488 9,1888, 389; 1008 4,1916,528f; (23) 273 202; (24) 328f 1,63 jf. 2, 103f; (25) 842b 31.

Fennikel, *Foeniculum vulgare*

1–2 m høj med blåduggede stængler og mangedelte blade, hvis afsnit er lange og trådformede; de små bleggule blomster har indrullede kronblade; adskiller sig fra dild især ved at have »øren« foroven på bladskederne. Frugterne minder om kommen, men er længere, brunt oli- vengrå med lysere årer.

Stammer fra Middelhavsegnene, forhen (nu sjældent) dyrket i Danmark som læge- og kryd- derplante.

Fennikel o. 1300ff (fænækol, fænikæl etc.) jf. det botaniske slægtsnavn, af græsk foenum = græs, høj, måske fordi planten dufter aromatisk eller på grund af dens meget smalle (græsagtige) bladafsnit.

LITTERATUR: 689 1,604f.

DYRKNING SOM KRYDDERURT

Fennikel sås sidst i februar, sædvanligvis 3–4 uger før påsken; er frøene anbragt i flækket figen, bliver de nye frø »store og søde« (1600-t; 1).

Frugterne anvendes som krydderi i mad og af konditorer, skærmene ved nedsyltning, af unge planter kan laves en salat (1806; 2). Kogt fen- nikel kan anvendes i hvid sauce, sky og maka- roni (o. 1880; 3), unge blegede skud som kryd- deri i salat, blomsterskærmene koges som dild ved syltning af grønsager og i krydderredike (o. 1918; 4), unge blade i fennikelsauce, frøene som krydderi i brød, ost, kødretter m.m. (5); de anvendes i bagværk, sukkervarer, ved likørfrem- stilling og til sæbeparfumering (6).

LITTERATUR: (1) 1004 1632,12,291; 1004b 12,27; (2) 398 1806,285; (3) 510 2,48; (4) 480 19; (5) 895 28; (6) 599b 1,318f.

LÆGEMIDLER

Harpestræng-afskrifter o. 1300 (1): saften blan- det med vin drikkes som modgift, rodsaften

blandes med honning til salve, der gør svage øjne klare, saften af de grønne frø modvirker øjenlidelser; saften dræber orm i ørerne; roden kogt med byg drikkes for nyrelidelser, saften blandet med vin for vattersot og giftige bid, lungesot og leverlidelser, den giver barselkvinden mere brystmælk; vin- eller vandafkog af roden drikkes mod blærelidelser, det renser urinen; drikkes med vin mod kvalme, med vand mod maveonde; vindekokt af roden til badning og salve for smerter i penis; roden blandet med eddike lægges på bylder; frøene med vin eller kogt i vand giver lyst til kvinde, dekoktet drikkes også for sidesmerter. Når hugormen ældes, æder den fennikel, gamle folk bør derfor spise planten.

1400-t: roden blandes med eddike og rotteskarn (?) til omslag for hovedpine, frøene med vin til salve på hovedskurv, saften blandet med honning inddryppes for ørepine; komponent i middel for øjenlidelser, roden kogt i vand eller eddike for rindende øjne, saften af fennikel og vedbend (eller korsknep?) indtages mod eller laves til salve på øjensygdomme, te af rødderne giver klart syn og klar røst, roden indgår i øjen-salve, frøene i middel for hoste, sten og gutta (stær eller hududslæt), roden i råd for sindssyge, indtages mod fedme (2). – Bestanddel af øjen-salve, rødderne indgår i råd for brystmerter; mod vandskræk (hydrofobi, hundegalskab) drikkes frøene kogt i eddike og vin tilsat peber (3).

Christiern Pedersen 1533: rødderne kogt med bygmel drikkes mod vattersot (35a), frøene indgår i mesesdrivende drik (65b), øldekokt af frøene drikkes eller disse spises af kvinder, som har for lidt brystmælk (23a). Komponent i drik mod brystonde (18a, 27b) og salve mod tarm-vid og sidesting (48b). Frøene og malurtblomster kogt i vin eller øl drikkes mod maveonde (31b), afkog af fennikel og anis renser maven (39b), frøene spist eller indtaget med vin virker urindrivende (59a). Rødderne kogt i honning tages efter bid af gal hund (85a). Indgår i omslag på kvindebrysters bylder (22b); rodsaften og betonieblade tjener til salve på syge øjne, eller de bades med te af rødderne; et afkog af planten eller frøene drikkes for at klare synet (8b, 9a-b jf. 10a). Røde pletter og blegner i ansigtet gnides med knust fennikel og svinefedt (11b) eller pålægges vinudtræk af de pulveriserede frø (2b).

Henrik Smid 1546ff (4): »i vor tid er intet frø til, der så ofte som fennikels bruges i lægedommen«. Vinafkog af frøene drikkes, når man er

bidt af hugorm, det uddriver gift, menstruationen, urin og sej slim, giver diegivende kvinder mere mælk. Te af frøene eller plantens øverste udsprungne skud »fordriver mavens unaturlige hede«, stiller kvalme og opkastning, tør hoste. Frøene eller disse syltet med sukker uddriver »al flegmatisk sej vædske«. Frøene og destilleret vand heraf blandet med plantens saft er godt for svækkede øjne; fennikelvand, plantens saft og fennikelgummi renser uklare øjne, dræber deres orm. Plaster af roden knust i honning lægges på bid af giftig edderkop og skorpion samt gale hunde.

Simon Paulli 1648, 234: »en såre almindelig urt, som vokser i haverne her i disse lande og ofte bliver sået og plantet både i bihaver og andre haver ved landsbyerne«. Hele planten (rod, urt og frø) føres i apotekerne. Spist rå eller kogt eller en te heraf drukket »gør ammernes bryster, som er indsvundne og ingen mælk har, så store, trinde og fulde med die som det strittende yver på et får eller en ged«. Frø og rod uddriver vædske af legemet, ølafkog af rod eller frø drikkes for mæslinger og småkop-

Fennikel.
Simon Paulli:
Flora Danica,
1648.

peer, kan også gives den, som faldt ned fra højt sted og hvis blod er løbet sammen. Mod syfilis anbefales at spise fennikelrødder i stedet for persillerødder i den daglige mad. Lægfolk véd, at gravide kvinder, som lider af tarmluft, skal spise fennikelkonfekt, og enhver kender også at krydre brødet med frøene. Syltede fennikel eller blot frøene spises af studenter, bogtrykkersvende o.a., som våger meget og får svage øjne af at læse ved lys. Fennikel blandes i næsten alle øjenbadevande. Rødderne udhules og fyldes med knust sukker, eller de skæres i skiver, der strøs med sukker og anbringes i kælder; en klar vædske heraf blandes med destilleret vand af fennikel, det hele dryppes i svækkede øjne. Svagsynede kan også tygge frøene og holde hænderne for ansigtet og ånde på dem, så ånden kommer i øjnene, disse gnides siden med de tyggede frø. Plantens saft dryppet i ørerne skal dræbe deres orm.

Farmakopeen 1772 anfører rod og frø, sidstnævnte sælges stadig på nogle apoteker.

Frøene indgår i råd for vatter- og gulsot (5), er bestanddel af urindrivende middel (6), roden er urindrivende og blodrensende, af planten fås det kendte fennikelvand (1806; 7). Frøene, safran m.m. bruges i mensesdrivende vinafkog (6). Drikker barselkvinden fennikelvand, kommer der snart mælk i brysterne (8) eller diegivende kvinder skal drikke fennikelte (9). Frøene indgår i middel, som med øl eller vin drikkes for blæresten (o. 1720; 10). Fennikelvand og -olie er vinddrivende (11), »vindvand« (= fennikelvand, destillat af frugterne) gives børn med mavekneb (Vendsyssel; 12), vandafkog »stiller ofte små børns stærke skrigen« (1799; 13). Frøene koges i olie til salve på navlen for kolik (14); fennikelolie i øl, vin eller brændevin modvirker kolik, giver afføring, dysser i søvn, indtages mod miltlidelser (15). Fennikelte eller -honing bruges mod mange sygdomme, således kolik (Bov Sønderjylland o. 1880; 16). Indgår i »malurtessens«, kolikbrændevin og mave-akva-vit (17); fennikelvand eller frøolien blandet med vand er godt for brystet (1822; 18), roden anvendes i skørbugsmiddel (1641), frøene i en brystte (19). Frugterne er bestanddel af te mod hæshed (15), fennikel anvendes til at forbedre stemmen (ØJylland; 20). – Gives nu mod tarmluft, i mannaft (afføringsmiddel) og slimopløsende middel, f.eks. »sammensat lakridspulver« (21).

Destillat af bl.a. fennikel er bestanddel af et øjenbadevand, som fjerner pletter og giver »skønne klare øjne« (1695; 22), desuden i mid-

del for øjenudflåd (1700-t; 23). Det styrker synet at tygge fennikel på fastende hjerte, indånde lugten og holde de tyggede frugter over øjnene (sml. s. 305f), frøene af fennikel, anis m.fl. ryges i tobak for dårlige øjne (14).

»Markgrevindepulver« mod epilepsi indgives i fennikelvand, skal »være bedre for børn end børnepulver« (24). – Frøene virker berusende (9), daglig nydelse af fennikel virker fornygende (ØFyn; 25).

En drægtig ko, som bløder og frygtes at ville abortere, indgives fennikel med honning og brød (1632; 26), samme hjælper også, hvis den ikke kan kælte (1700-t), efter kælvningen indgives fennikelfrø (1600-t) (27), mod kokopper fennikel, figner og safran kogt i vand (begyndelsen af 1700-t; 28).

Følhoppemidlet indgives fennikelfrø, for at den ikke skal abortere (1663; 29). Frugterne er bestanddel af midler mod hestens krop eller kværke (30). Vandudtræk tjener til badning af dens negl i øjet = keratitis (31).

Te af frugterne blandet med salt gives får, når de har læmmet, den forebygger stivkrampe hos lammene (1856; 32). Fennikel nævnes blandt midler mod fårets iktesyge (33).

Komponent i råd for svins forgiftning (1600-t; 27). På apoteker blev endnu i 1920'erne udleveret et »mælkepulver« (galaktogogum) til søer med pattegrise, det indeholdt fennikel og anti-montrisulfid.

Bikube gnides med fennikel for at få sværm til at gå i den (Bornholm 1700-t; 34).

Er koen forhekset, så der ikke kommer smør af fløden, skal den have bl.a. fennikel (NFyn; 35). Når slangen kryber op af jorden, klarer den øjnene med fennikel (1600-t; 36).

LITTERATUR: (1) 343 15,123f jf. 259; (2) 15 7, 10,12,15,16f,18,20f,24f,40,43,48,60f,71; (3) 348b 43, 45,51; (4) 841 1577,57b; (5) 488o 135,256; (6) 488o 165,243; (7) 398 1806,285; (8) 488o 225 jf. 840 aug. 1957; (9) 186 17,38; (10) 488o 187 jf. 189; (11) 925 1795,242; (12) 228e 3,1064; (13) 858 93; (14) 273 175,198,200; (15) 217 1807,12,44; (16) 634 12022; (17) 488o 296 (1736); 747 130,318; (18) 690 4,902; (19) 488o 269,293; (20) 161 1906/30:2214 (Nr. Suede); (21) 304 315,328; 599b 1,318f; (22) 488o 214; (23) 488o 277; (24) 488o 317; (25) 107 1963; (26) 1004; sml. 83 253; (27) 83 255,261,302; (28) 83 193; (29) 83 139; (30) 83 47; 32 43; (31) 83 27; (32) 32 43; (33) 83 284; (34) 942 34,82; (35) 488j 6,296; (36) 488i 2,210.